

A roma szegregációs folyamatok és a lakáskörülmények alakulásának néhány összefüggése Hajdúböszörmény külterületi településrészein

Mező Barna

Hajdú-Bihar Megyei Kormányhivatal Munkaügyi Központ, Debrecen
mezob@hajduboszormeny.hu

ÖSSZEFOGLALÁS

Hajdúböszörmény sajátos tér- és településszerkezeti adottságait figyelembe véve a helyi cigányság településen belüli helyzetének és a roma társadalom belső tagozódásának pontosabb megismerése érdekében 300 fős mintán empirikus vizsgálatokat végeztünk a városban. Továbbá prominens személyek körében elvégzett interjúk vizsgálatot is végeztünk 25 fő megkeresésével. A megkérdezettek úgy lettek kiválasztva, hogy pontos képet kaphassunk a település minden egyes szegregátumáról mind szociális, oktatási, ingatlanpiaci szempontból, ezért a cigánysághoz kapcsolódó problémakör valamely elemével napi szinten foglalkozó oktatási, szociális szakemberektől kapott információk begyűjtése mellett kíváncsiak voltunk a szegregátumok által érintett településrészek önkormányzati képviselőinek a véleményére is. A szegregátumok ingatlanpiaci viszonyait szemléletesen bemutató leírásokat az önkormányzattól kapott háttéranyagok feldolgozásával egészítettük ki.

Kulcsszavak: roma szegregáció, ingatlanpiac, Hajdúböszörmény

SUMMARY

In order to analyze the social status of local gypsies – both inside the community and among themselves – we conducted an empirical research of 300 participants, in which we took the distinctive spatio- and sociostructural features of Hajdúböszörmény into consideration. Furthermore, a second research was also carried out in which we questioned 25 prominent persons. Participants were selected in a way that the study may give a realistic picture of each of the segregated areas of the town (focusing on social, educational and realty issues), thus besides questioning professionals dealing with the concern of gypsies on a daily basis, we decided to involve representatives of the local government as well. The reports concerning the realty status of the segregated areas were supplemented with further material provided by the local government.

Keywords: roma segregation, real estate market, Hajdúböszörmény

LAKÁSKÖRÜLMÉNYEK - A LAKÁSÁLLOMÁNY FŐBB JELLEMZŐI

Hajdúböszörmény lakásállománya 2010. december 31-re az elmúlt másfél évtizedre jellemző növekedési folyamatnak köszönhetően 12 312 darabra emelkedett. Az utolsó hét éves időszakban is, amikor a népességszám alakulása kedvezőtlenebbé vált, évi átlagban 147 lakás épült, aminek köszönhetően évente átlagosan 110-zel emelkedett a lakások száma, s a 100 lakásra jutó népességszám 2001 és 2010 között 280 főről 258 főre csökkent. A változások követik az országos trendeket, azonban a 100 lakosra jutó lakosok száma továbbra is magasabb a regionális és az országos átlagnál (Glatz, 1999).

Az évente átadott lakások számában az elmúlt 15 évben igen hullámzó, az utolsó jelentősebb hullám-

völgy 2001–2002-ben, illetve 2006-ban volt tapasztalható, amikor 91, 95, illetve 70 lakást adtak át, míg 2007-ben és 2008-ban már 188 feletti volt ez a szám. Napjainkban a lakások szinte kivétel nélkül gázvezeték bekötésével és fürdőszobával kerülnek átadásra a városban, s örömdetesen megemelkedett az új lakások körében a közcsatornával ellátottak aránya (2010-ben már 71%). Az újonnan átadott lakások átlagos területe 2010-ben 90,9 m² volt, a legnagyobb arányban három szobával rendelkeztek, az egyszobás lakások részese- dése kifejezetten alacsony volt. A megszűnt lakások száma az elmúlt hét év során 24 és 59 között változott. Az önkormányzat 66 épületben 191 lakásbérleményt tartott fenn, ezek bérbeadási bevételeiből, – amely 98 464 millió Ft volt – 15,5%-ot tett ki a lakbér. A lakóházak javítási költségei meghaladták a 7,1 millió Ft-ot.

A lakásállomány minőségi paramétereire vonatkozóan részletesebb adatok csak a 2001. évi népszámlálás révén állnak rendelkezésre, amikor még csak 11 453 volt a lakások száma, ezek közül 10 744 volt lakott. A 29 négyzetméternél kisebb alapterületű lakások aránya 3,1%-ot tett ki, ami alapjában véve elenyésző arány, azonban közel kétszeresen haladja meg az észak-alföldi értéket (Baranyi et al., 2003). Ez részben rámutat arra, hogy a helyi romák egy jelentős része nagyon kisméretű, lakásnak nem feltétlenül nevezhető lakóalkalmatlanságokban húzza meg magát. Másrésztől viszont meg kell jegyezni azt is, hogy a kisméretű garzonlakások elsősorban a népesebb városokban elterjedtek. A 30–39 m² alapterületű lakások aránya 5,8% volt, míg a 40–49 m²-es lakásoké 9,6%, amelyek kevéssel tértek el a regionális és országos értékektől. Az 50–59 m²-es lakások már nagyobb részarányt képviseltek 21,1%-kal, 3–5 százalékponttal meghaladva a regionális, illetve országos értékeket. A 60–79 m²-es lakások részaránya országoserte mintegy egynegyed részarányt képvisel, amitől Hajdúböszörményben (23,5%) sem mutatható ki jelentősebb eltérés. A 80–99 m²-es lakások aránya (19,9%) a regionális átlagnál alacsonyabb, de az országost meghaladja, míg a kifejezetten nagy, 100 m² feletti alapterületű lakások részaránya mindket- tőnél alacsonyabb (16,9%).

A lakások szobaszámában nem jelentős, de egyértelmű különbség mutatkozik az országos átlag és Hajdúböszörmény között. Az egyszobás (14,5%) és kétszobás (47%) lakások is magasabb arányt képviselnek, míg a három (26,3%) és annál több szobásak (12,2%) 3-4 százalékponttal alacsonyabbat, vagyis elterjedtebbek az alacsony szobaszámmal bíró lakások (Baranyi et al., 2008).

A lakások építési idejét tekintve a teljes lakásállomány 12,4%-a épült 1919 előtt, ami 1,6 százalékponttal elmarad az országos átlagtól, azonban a régióban

kifejezetten magas értéknek számít, rámutatva a ma is lakható évszázados polgári házak meglétére. A két világháború közötti időszakból (1920–1944) kevesebb (8,2%) olyan lakás maradt fenn, amely máig használható lenne, s ugyanúgy alacsonyabb országos és regionális összevetésben az 1941 és 1959 között épült lakások aránya (8,3%). Az 1960-as években épült lakások aránya még 2001-ben is magasabb volt, mint az 1990-es években épülteké (13,7% és 13,1%). Jelenleg a legnagyobb arányt az 1980-as években épült lakások (24,4%) képviselik, majd az 1970-es évek következnek (19,9%). Ez utóbbi két évtized volt a lakótelepi társasházak építésének fő időszaka is. Országos összevetésben is kifejezetten magasnak számít az 1980-as és 1990-es években felépült lakások aránya, az utóbbi esetben közel kétszeres részesedéssel.

A 2001. évi népszámlálás idején a lakásállomány 34,2%-a számított összkomfortosnak, (Hablícsék, 1999) ami messze elmarad az országos átlagtól (49,8%). A komfortos lakások aránya (35,1%) meghaladta az országos értéket (30,1%), azonban a komfortos és összkomfortos lakások együttes részesedése még mindig alacsonyabb. A félkomfortos lakások aránya (6,0%) csak kevéssel volt átlag feletti. A problémát a komfort nélküli lakások magas aránya (18%) adja, ami hét százalékponttal magasabb az országos átlagnál, az Észak-Alföldön azonban nem kirívóan magas érték. Szintén átlag feletti a szükségülakások részesedése (6,8%), ami ugyancsak a halmozottan hátrányos helyzetű rétegek magasabb arányára utal.

A lakó- és üdülőházak összesített száma 10 161 db, amelyek 98,2%-a földszintes. Ez az érték magasabb az országos átlagnál, azonban az alföldi értékeket meghaladja, rámutatva a város mezővárosi jellegére, amelynek területén az elmúlt évtizedekben is alacsonyabb számban épültek emeletes lakóépületek. Az egylakásos, önálló családi házak aránya ennek megfelelően 97,4%-ot ér el, ami még a regionális átlagot is meghaladja. A társasházak mindegyik méretkategóriája átlag alatti részarányt képvisel, a legnagyobb jelentősége egyértelműen a tizenegynél több lakást magába foglaló tömböknek van (1,14%), ami a lakások számánál már többszörös részesedést jelent. A 2–3, illetve 4–10 lakásos épületek aránya mindössze 0,9 és 0,6% volt.

A lakások és lakott üdülők 98,1%-a volt természetes személy tulajdonában, 1,6%-a az önkormányzat tulajdonában, a maradék 0,3% pedig egyéb kategóriát képviselt. A lakásállomány 89,4%-a központi belterületen, 7,3%-a egyéb belterületen, 3,3% pedig külterületen helyezkedett el.

A SZŐLŐSKERTEK LAKÁSKÖRÜLMÉNYEI ÉS DEMOGRÁFIAI JELLEMZŐI

Noha mind az egyéb belterületi, mind pedig a külterületi lakásállomány relatíve kis részarányt képvisel, a roma népesség migrációja, illetve szegregációja szempontjából kiemelt jelentőséggel és egyben sajátos jellemvonásokkal bír. A romák által lakott önkormányzati bérlakások ugyanis a város térszerkezetében jól körülhatárolhatóan találhatók, részben ezek alkotják a Déli-Lucernás roma lakóövezetét, míg Bodaszőlőn, illetve a külterületi szőlőskertekben szintén kiemelkedően magas a roma etnikumhoz tartozók létszáma és aránya (Bencsik, 1975).

Mindez természetesen alapvetően kihat a jövedelmi viszonyokra, és jelentősen befolyásolja a lakáskörülményeket is. A Déli-Lucernás szegregátumként lehatárolható lakótömbökben élők 62%-a nem rendelkezett rendszeres jövedelemmel a legutóbbi népszámlálás idején, miközben a városi átlag nem érte el a 48%-ot sem. A Kis-Bocskai-kertben élők körében valamivel alacsonyabb, a városi átlagot azonban még mindig számottevően meghaladó érték jellemző (53%), míg a Rákóczi- és a Lorántffy-kertben ugyanez az arány már megközelíti, illetve kevéssel meg is haladja a 70%-ot. A kiemelkedően legrosszabb mutatóval a Nagy-Bocskai-kert rendelkezik: az itt élők társadalmi státuszát híven tükrözi az a tény, hogy csaknem nyolctizedük nem rendelkezik rendszeres munkajövedelemmel.

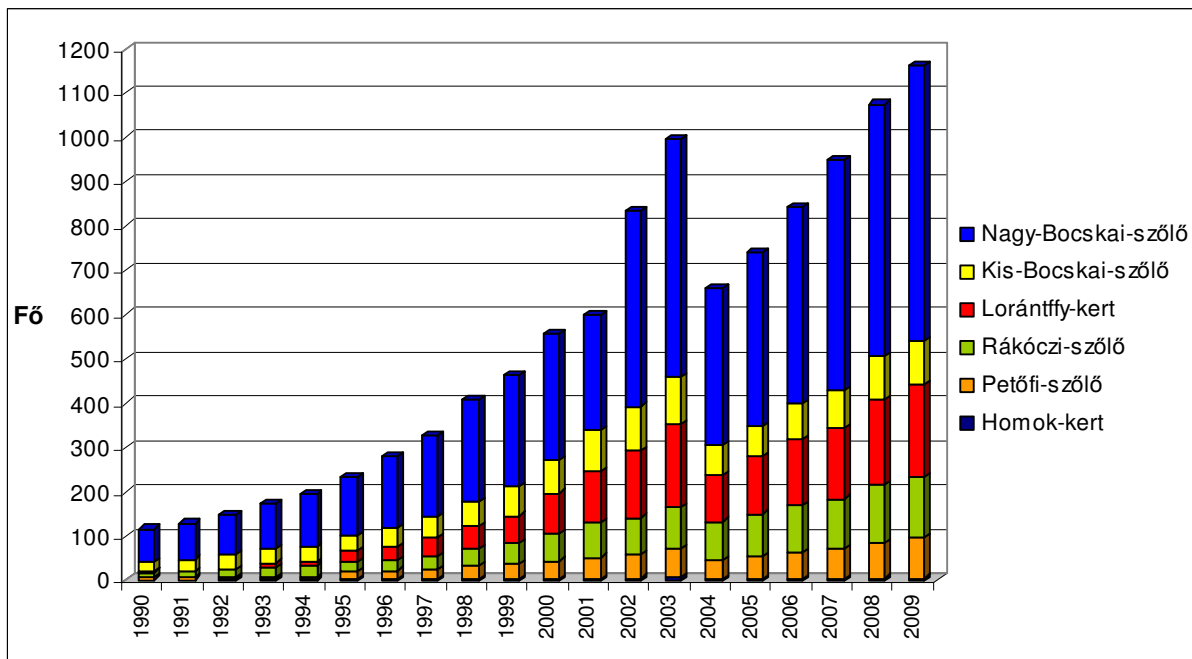
A jövedelmi viszonyok alapján nem meglepő, hogy a fentebb említett szegregátumokra az átlagosnál alacsonyabb alapterületű és komfortfokozatú lakások dominanciája jellemző. A Déli-Lucernás szegregátumként lehatárolható 214 lakásának (a város lakásállományának 1,9%-a) a lakótelepi jelleg miatt magasabb a felszereltsége, mint a többi szegregálódó városrészben, de az alacsony komfortfokozatba sorolható lakóegységek aránya itt is közel 60%-os, vagyis a városi átlag csaknem kétszerese (Ambrus, 1988).

A Kis-Bocskai-szőlőskertben ugyanakkor még ennél is lényegesen rosszabb a helyzet: a 44 lakás több mint háromnegyede tartozik az alacsony komfortfokozatú kategóriába. A hasonló lakásszámmal rendelkező Rákóczi-kert esetében ez az érték már közel 85%, míg a 158 lakást magába foglaló Nagy-Bocskai-szőlőskertben, valamint az 52 lakóegységet számláló Lorántffy-kertben már a lakások legalább kilenctizede (91,1%, illetve 92,3%) tartozik a legkedvezőtlenebb életkörülményeket biztosító ingatlanok közé. Az elképesztően magas részarányokat magyarázza az a tény, hogy sok esetben alapvetően gazdasági célra épített, a legalapvetőbb infrastruktúrával sem felszerelt ingatlanok funkcionálnak lakóhelyként.

Az alacsony komfortfokozat eleve komoly problémákat vet fel az egészséges és élhető lakókörnyezet kialakíthatóságát tekintve, de a szőlőskertek ingatlanjainak fentebb már említett eredeti funkciói miatt további gondokat okoz a szűkös léttér. A város lakásainak átlagos alapterülete 83 m². A korábbi vizsgálatok alapján a Hajdúböszörményben élő romák lakásainak alapterülete ugyanakkor csak 63,3 m², azaz egynegyedével kisebb, mint a városi átlag – és ebbe a Déli-Lucernás lakótömbjeiben lévő átlagos méretűnek minősíthetők is beletartoznak. A településen a két leggyakoribb lakásméretet a 41–60 m²-es (ami a panellakások jellemző mérete), illetve a 86–100 m² közé eső alapterülettel rendelkező ingatlanok képviselik. Ezzel szemben a roma háztartásokban a 30 m² alatti és a 41–60 m²-es lakások a leggyakoribbak, és a legnagyobb problémákkal és feszültségekkel terhelt szőlőskertek az előbbi kategória abszolút túlsúlyával jellemezhetők (Babusik, 2002).

A jelenre és még inkább a jövőre nézve igen súlyos problémákat vet fel az a statisztikai adatokkal is jól alátámasztható tény, hogy a lakásvizonyok igen szoros kölcsönhatásban állnak a migrációs folyamatokkal. A szőlőskerti ingatlanokban a rendszerváltás idején még alig több mint száz ember élt, de ez a szám szűk két évtized alatt csaknem folyamatos növekedést mutatva a tízszeresére emelkedett (1. ábra).

1. ábra: A szőlőskertek népesszámának alakulása 1990–2009 között

Forrás: A Hajdúböszörményi Okmányiroda adatai alapján szerkesztve

Figure 1: Population of vineyards between 1990 and 2009

Number of people(1), Vineyards(2), Source: edited on the basis of the data of the Office of Government Issued Documents of Hajdúböszörmény

Az ábra adataiból jól leolvasható, hogy az igazán dinamikus növekedés az 1990-es évtized közepén indult meg, és azóta (a 2004-es évben kimutatható, részben a statisztikai adatgyűjtés, illetve részben a szabályozási háttér megváltozására visszavezethető csökkenést leszámítva) is töretlenül minősíthető. A szőlőskerti szegregátumok népesszámának növekedésében tehát kimutathatóan nagy szerepet játszott a „Bokros-csomag”, mivel a szegényebb társadalmi rétegek a drasztikus megszorító intézkedések nyomán növekvő arányban kényszerültek a számukra fenntarthatatlanná váló belterületi ingatlanokból a kertések jóval olcsóbb (és az alacsony komfortfokozat miatt egyben alacsonyabb rezsijű), de lakhatásra egyre kevésbé alkalmas épületeibe.

A migráció tehát ebben az időszakban még etnikai hovatartozástól többé-kevésbé független, gazdasági/megélhetési okokra visszavezethető folyamat volt, azonban az egyre élesedő társadalmi feszültségek, illetve a városrészek rohamosan csökkenő presztízse komoly táptalajt teremtettek a minél olcsóbb ingatlanokat kereső, zömében Észak-Magyarországról és Debrecenből érkező roma családok betelepülésének. Az érintett társadalmi csoportokra – ez alatt nem pusztán a roma etnikumot kell érteni, a megélhetési kényszer miatt „bevált” mintákat követő, a mélyszegénységig csúszó szinte valamennyi családra igaz a megállapítás – jellemző természetes szaporodási mutatók eredményeként a népesszám a nagyobb kertésekben már a jelentős belső utánpótlás révén is emelkedett, és egyben jelentősen átalakította a korszerkezetet is (lásd alább) (G. Fekete, 2005).

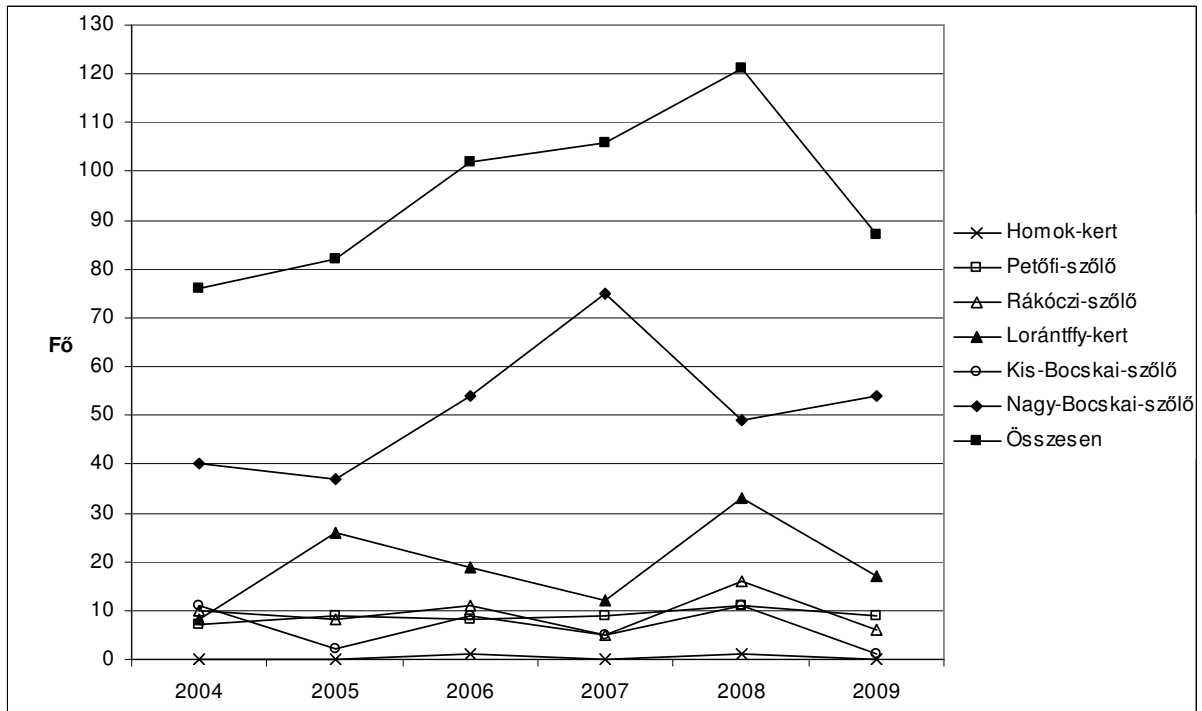
Az 1990–2009 közötti időszakban a lakosságszámot tekintve a Nagy-Bocskai-kert (73 főről 624 főre) és a Lorántffy-kert (2 főről 210 főre) produkálta a legnagyobb növekedést, míg arányait tekintve a Petőfi-szőlő (18,2-

szeres emelkedés), illetve a Rákóczi-szőlő (11,4-szeres emelkedés) áll az első helyen. A folyamatos lakosságszám-emelkedést jelzi az a tény is, hogy a Homok-kert és a Kis-Bocskai-szőlőskert kivételével valamennyi városrész 2009-ben érte el a népességmaximumát.

A szőlőskertekbe az elmúlt öt évben irányuló migráció alakulását bemutató ábra adataiból kiderül, hogy a beköltözők száma ingadozva ugyan, de összességében évről-évre emelkedő tendenciát mutat. A vizsgált időszakban mindösszesen 76–121 fő között ingadozó betelepülés természetesen a legnépesebb településrészekbe irányult, vagyis a Nagy-Bocskai-szőlőskertbe (37–75 fő), illetve a Lorántffy-kertbe (8–33 fő). A többi kertészségbe maximum 16 fő költözött, de a Homok-kertbe pl. öt év alatt mindössze két fő, és a többi esetben is a tíz fő alatti értékek dominálnak (2. ábra).

Noha a beköltözők etnikai hovatartozásáról a személyiségi jogok védelme miatt nem lehet közvetlenül adatokat gyűjteni, de a népesség korcsoportok szerinti megoszlása alapján már a statisztikai adatokból is feltételezhető a roma etnikum átlagosnál magasabb aránya. A 2004-ből származó adatok alapján a népesség számukat leginkább gyarapító városrészekben a fiatal (15 éves kor alatti) korosztályok részaránya jóval magasabb a hajdúböszörményi átlagnál – legnagyobb részben minden bizonnyal a roma etnikumra jellemző gyermekvállalási-demográfiai sajátosságokra visszavezethetően. Az idős korosztályok (a 60 éven felüliek) aránya egyetlen érintett kertészségben sem haladja meg a fiatalokét – a Lorántffy-kertben pl. csaknem négyszer annyi fiatalok él, mint idős –, vagyis az öregedési index (az idős és fiatal népesség össznépességen belüli részarányának hányadosa) messze az országos átlag alatt marad, ami a város korszerkezetében is jelentkezik (3. ábra) (Kemény, 1998).

2. ábra: A szőlőskertekbe beköltözők számának alakulása 2004–2009 között

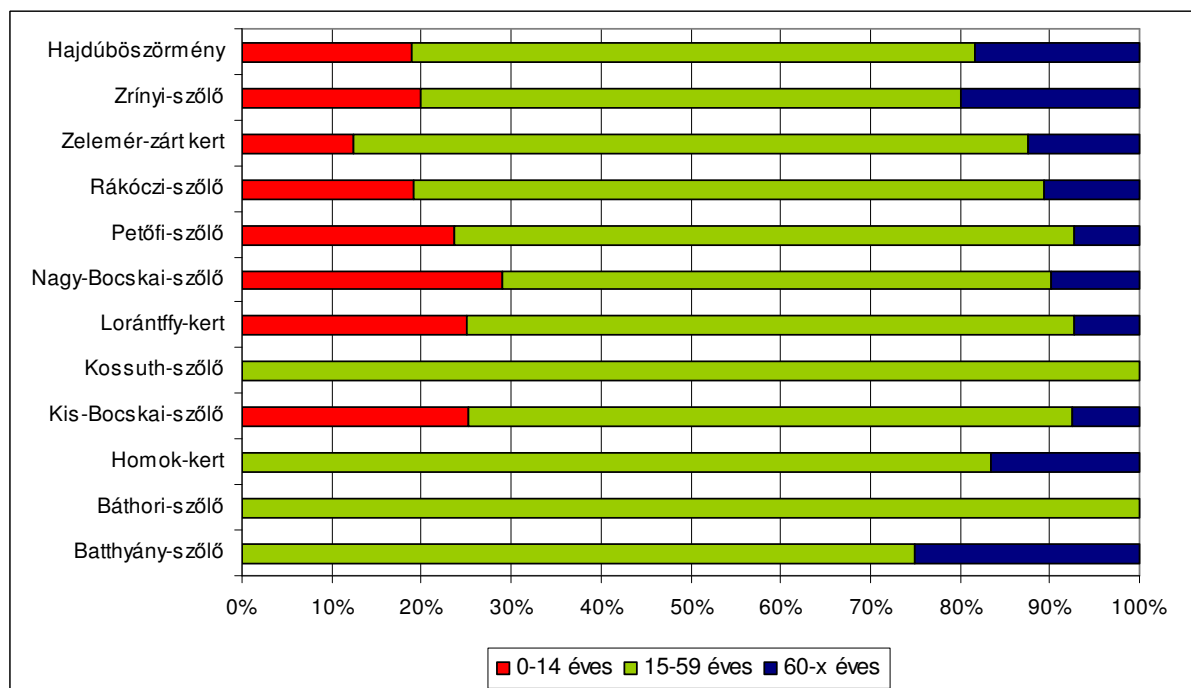

Forrás: A Hajdúböszörményi Okmányiroda adatai alapján szerkesztve

Figure 2: Migration to vineyards between 2004 and 2009

Number of people(1), Vineyards(2), Source: edited on the basis of the data of the Office of Government Issued Documents of Hajdúböszörmény

3. ábra: A szőlőskertekben élő népesség korszakozata 2009. év végén

Forrás: A Hajdúböszörményi Okmányiroda adatai alapján szerkesztve

Figure 3: Age structure of the population of vineyards at the end of the year 2009

Vineyards(1), Age(2), Source: edited on the basis of the data of the Office of Government Issued Documents of Hajdúböszörmény

A legtöbb helyen túlszűfoaltság jellemző, amelynek a sokgyermekes fiatal családok nagy száma mellett leggyakrabban az összeköltözések állnak a háttérben (a fiatalok visszaköltöznek a szülőkhöz). Ennek általában kettős célja van: egyrészt, hogy az idősödő, többnyire semmilyen ellátásban nem részesülő szülők is élhessenek a gyerekeik számára juttatott állami szociális támogatásokból, másrészt, hogy gazdaságosabbnak tartanak egy háztartást fenntartani, mint kettőt, vagyis az összeköltözéstől a megélhetési költségek csökkenését remélik. Az összeköltözéseknek van egy másik aspektusa is, amely a településen élő hátrányos helyzetű, többnyire cigány lakosság sajátja, hogy a család, amelyben egyetlen kereső sem maradt, kölcsönöket vesz fel, eladósodik, majd a törlesztés és a megélhetés együttes finanszírozásának biztosítása érdekében eladogatja (ha van) még értékesíthető vagyon tárgyait, legvégső esetben a házat is (Virág, 2005).

A zsúfoltság azonban számos súlyos problémával jár mind a költöző, mind a befogadó család tagjai számára, hiszen lehetetlen megteremteni a tanuláshoz, a pihenéshez, a gyógyuláshoz stb. szükséges intim teret, amely ezekben a családokban rendkívül sok konfliktus okozója. Az ilyen családok számára a leszakadási folyamat valószínűleg lezárult, kirekesztődésük tartós, majdhogynem végleges lesz, amelyet láthatóan – helyi összefogás nélkül – a szociális ellátórendszer egymaga önerőből felszámolni nem tud.

ÖSSZEGRZÉS

A lakás- és életkörülményekből fakadó szociális feszültségek számos formában törnek a felszínre, ahogyan azt az ellátórendszerre háruló feladatok is mutatják. A folyamatos beköltözések eredményeként a szülőskertekben és Bodaszőlőn a gondozási esetek száma gyorsan emelkedő tendenciát mutatott. Az iskolai hiányzás, a családi konfliktusok és különböző szabálysértések elkövetése, illetve a kiskorú gyermekek elhanyagolása egyre komolyabb gondokat okoz, de ide sorolhatók a lakhatási és anyagi jellegű problémák, illetve a higiénés gondok és esetenként a szülői együttműködés hiánya is.

A túlszűfoaltságból és a mélyszegénységből eredő szociális problémák, az infrastrukturális hiányosságok, illetve a lakó- és táji környezet leromlása a városrészek további elértéktelenedéséhez vezetnek. Az ingatlanok forgalmi értéke a töredékére esik, és jellemző módon már a hirdetésekben is „lakáscélra alkalmas gazdasági épületek” jelennek meg, a közművesítettség fokának megjelölésével. Az internetes adatgyűjtés alapján kijelenthető, hogy a szülőskerti ingatlanok mélyen a belterületre jellemző árak alatt értékesíthetők, és gyakorlatilag csak az újonnan beköltöző családok biztosítják a „felvevőpiacot”.

IRODALOM

- Ambrus P. (1988): A Dzsumbuj: egy telep élete. Magvető Kiadó. Budapest. 268.
- Baranyi B.–G. Fekete É.–Koncz G. (2003): A roma szegregáció kutatásának területi szempontjai a halmozottan hátrányos helyzetű encsi és sellyei–siklói kistérségekben. [In: A magyarországi cigány népesség helyzete a 21. század elején.] Kutatási gyorsjelentések. MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet. Budapest. 103–126.
- Baranyi B.–Balsók I.–Koncz G.–Nagyné Demeter D. (2008): Hajdúböszörmény integrált városfejlesztési stratégiáját megalapozó hatástanulmány. MTA RKK Debreceni Osztály. Kézirat.
- Babusik F. (szerk.) (2002): A romák esélyei Magyarországon. Aluliskolázottság és munkaerőpiac – a cigány népesség esélyei Magyarországon. Kávé Kiadó - Delphoi Consulting. 325.
- Bencsik J. (1975): A szülőskertek építése Hajdúböszörményben. [In: A Hajdúsági Múzeum Évkönyve II.] Hajdúböszörmény. 219–232.
- G. Fekete É. (2005): Cigányok a Cserehát–Hernád–Bódva vidéken. Tájegységi elemzés. [In: Baranyi B. (szerk.) Roma szegregációs folyamatok a cserehádi és dél-baranyai kistérségekben.] MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet. Budapest. 53–83.
- Glatz F. (szerk.) (1999): A cigányok Magyarországon. Magyarország az ezredfordulón. MTA. Budapest.
- Hablicsek L. (1999): A roma népesség demográfiai jellemzői, kísérleti előreszámítás 2050-ig. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet. Budapest. 49.
- Kemény I. (1998): A magyarországi roma (cigány) népességről. [In: Kovalcsik K. (váll. és szerk.) Tanulmányok a cigányság társadalmi helyzete és kultúrája köréből.] MTA. Budapest. 159–174.
- Kertesi G. (1994): Cigányok a munkaerőpiacon. Közgazdasági Szemle. 11: 991–1023.
- Virág T. (2005): Az etnikai szegregáció változatai. [In: Baranyi B. (szerk.) Roma szegregációs folyamatok a cserehádi és dél-baranyai kistérségekben.] MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet. Budapest. 84–132.

